

Primer filozófiai szövegek a MI A FILOZÓFIA? témához

PLATÓN: A HETEDIK LEVÉLBŐL

Nos hát, fel kell tárnunk a filozófia mibenlétét és feladatának természetét, azután rá kell mutatni a vele való foglalkozás nehézségeire és fáradsalmaira. Ennek hallatára pedig az igazán bölcselő természet, aki istentől ihletve valóban a filozófiával való foglalkozásra teremt és méltó arra, úgy érzi, mintha valami csodavilágba vivő útról hallana. Tudja, hogy most minden erejét össze kell szednie: ránézve az életnek másként már nincs is értelme. Nekigyürközve tehát és vezetője erejét is felfokozva, addig nem enged, amíg mindennek végére nem jár, vagy

legalább amíg el nem éri, hogy útmutató nélkül is tudja vezetni magát. Ezzel a felfogással és érzülettel él a filozófia jelöltje; s noha mindennapi teendőit — bármilyenek legyenek is azok — továbbra is ellátja, minden egyéb szempontot félretéve mindig csak a filozófia szavára hallgat, s mindennapi életét is úgy rendez be, hogy ennek révén, józanságát mindenkor megőrizve, tanulékonyága, emlékezőtehetsége és értelmi képességei minél jobban kifejlődjenek; az ezzel ellenkező életmódot egész élete során gyűlöli.

ARISZTOTELÉSZ: METAPHŰSZIKA (Metafizika) I, 1; 982a

Először is azt tartjuk, hogy a bölcs mindent tud, már amennyire lehetséges, anélkül azonban, hogy az egyes esetekről mindről tudna. Aztán meg azt tartjuk bölcsnek, aki a nehéz és az embernek nem könnyen megismerhető dolgokat tudja megismerni. Az érzékelés nem számítható ide, mert ez mindnyájunknak közös birtoka, s ezért könnyű és a bölcsességhez nincsen köze. Továbbá minden tudományban az a bölcsőbb, aki szabatosabb tudással rendelkezik és jobban tud másokat az okokra tanítani. S a tudományok közül is inkább a bölcsesség az, amelyet önmagáért és a tudás kedvéért óhajtunk, mint amelyet a belőle fakadó egyéb eredmények miatt keresünk; s az uralkodó tudomány magasabb rendű a szolgáló tudománynál, mert a bölcsnek nem kapnia, hanem adnia kell a parancsot, s nem ő tartozik másnak engedelmeskedni, hanem őt kell követni a kevésbé bölcsnek.

Ilyen és ennyi a mi nézetünk tehát a bölcsességről és a bölcseskről.

Ami már most e tételekből a mindentudóságra vonatkozik, az szükségképpen abban az emberben található meg, aki legnagyobb mértékben van az általánosról szóló tudomány birtokában — ez ugyanis bizonyos módon mind tudja az alapul szolgáló fogalmakat. De persze éppen ezt a legnehezebb tudni az embernek, tudniillik a legáltalánosabbat, hiszen ez esik az

érzékletektől legtávolabb. Legszabatosabbak viszont azok a tudományok, amelyek különösen a végső alapelvek (*próton*) tudományai. A kevesebb elvből kiinduló tudományok ugyanis szabatosabbak, mint azok, amelyek még egyéb bővülést is szenvednek; így például az aritmetika szabatosabb, mint a geometria.

Sőt mások tanítására is az a tudomány alkalmas, amely az okokat vizsgálja; ugyanis azok tanítanak igazán, akik minden egyes dolognak megmondják az okát. Az önmagáért való tudás és megértés pedig a legnagyobb mértékben, legbiztosabban megszerzhető ismeret tudományának jut osztályrészül. Mert aki a tudást a tudás kedvéért választja, az főképp azt fogja választani, amelyik leginkább mondható tudománynak; ez pedig a legbiztosabban megszerzhető ismeret tudománya. Legbiztosabb ismeretek pedig az elvek és az okok, mert általuk és belőlük ismerjük meg a többi dolgokat, nem pedig ezeket az alájuk tartozók útján.

S a tudományok között mindig azé a vezető szerep és az áll a szolgáló tudomány fölött, amelyik felismeri, hogy mi a cél, amiért mindent cselekedni kell. Ez pedig minden dologban a Jó — és általában az egész természetben a legfőbb Jó.

(Halasy-Nagy József fordítása)

ARISZTOTELÉSZ: METAFIZIKA VI, 1; 1026a

Ha tehát nem volna más valóság a természet szerint alakultakon kívül, akkor a természettudomány volna az első tudomány; ha azonban van valami mozdulatlan szubsztancia, akkor ennek tudománya előbb való és az első, azaz általános filozófia, olyan értelemben, hogy első: s így a létezőről, amennyiben létező, ennek feladata vizsgálódni, abban is, hogy micsoda és abban is, hogy mint létezőt miféle határozományok illetik meg.

(Halasy-Nagy József fordítása)

ARISZTOTELÉSZ: METAFIZIKA IV, 1; IOO3a

Van egy tudomány, amely a létezőt mint létezőt vizsgálja és vele mindazt, ami a létezőt önmagában és önmagáért megilleti. Ez egyetlen, részleteket vizsgáló, úgynevezett szaktudománnyal sem azonos. Mert egyetlen szaktudomány sem vizsgálja a létezőt mint létezőt, hanem kiszakítja a létező egy részét és az ezt illető járulékos tulajdonságokat kutatja. Így tesznek például a matematikai tudományok. Minthogy azonban

mi az elveket és a legvégső okokat keressük, nyilvánvaló, hogy ezeknek valami önmagában és önmagáért való lényegiség elveinek és okainak kell lenniök... Ezért nekünk is a létezőnek mint tisztán létezőnek kell az első okait megragadnunk.

(Halasy-Nagy József fordítása)

PETRARCA: KÉTSÉGEIM TITKOS KÜZDELME BEVEZETÉS

Gyakran gondolkodtam megrendülten azon, hogy miképpen kerültem erre a világra, és hogyan távozom majd. A minap történt meg velem, amikor nem nyomott el az álom — miként a gyenge lelkekkel szokta —, hanem szorongva virrasztottam, hirtelen (azt sem tudom, honnan) megjelent előttem egy kortalan, ember nem látta megjelenésű, ragyogó nő; arca és öltözete szűzies volt. Amikor észrevette, hogy elámulok az ismeretlen fényen, és a szemeiből áradó ragyogás miatt nem merem felemelni tekintetemet, így szólt: — Ne remegj, ne zaklasson fel ismeretlen külsőm! Megszántam tévelygéseidet, és eljöttem a messzeségből, hogy még idejében segítségére siessek lelkednek. Túl sokáig szemlélted már vaksin a földi dolgokat; ha ezek meglegedettséggel töltenek el, mit lesz akkor, ha majd az örökkévalókra emeled tekinteted?

Ezeket hallván — mivelhogy még nem vetkőztem le félelmemet — alig bírtam remegő ajakkal kinyögni a következő Vergilius-idézetet:

*„Ó de ki vagy te? Hiszen tudom én, nem földi halandó,
hogy hívnak? Hisz a hangod sem vall emberi hangra.”*

— Az vagyok (szólt), akiről az Africa című latin nyelvű művedben oly kifinomult ízléssel írtál; akinek csodálatos művészetteddel, pontosabban költészetteddel serényen, mint a dírké-i Amphüón, gyönyörű palotát emeltél a távoli nyugaton, az Atlasz csúcán. Nyugodj meg tehát, figyelj rám, ne félj, hogy

szemtől szemben látsz, hiszen jól ismeresz már régóta, mint azt ékesen szóló leírásod is tanúsítja.

Még alig ejtette ki e szavakat, amikor mindent átgondolva rájöttem, hogy senki más nem lehet ő, mint maga az Igazság. Emlékeztem ugyanis arra, hogy az ő palotájáról írtam, amely az Atlasz csúcására épült. Ám azt, hogy mely vidékről érkezett, nem tudtam, csak abban voltam biztos, hogy az égből jött. Fel-emeltem tekintetem, hogy megláthassam, de az emberi szem képtelen elviselni az égi ragyogást; ismét a földre szegeztem tehát pillantásomat. Ezt észrevette, és néhány pillanatra elhallgatott, majd újra és újra apró kérdéseket feltéve arra készítetett, hogy hosszasan elbeszélgessek vele. Kétszeresen is hasznomra szolgált ez: egyrészt tudásom gyarapodott, másrészt beszélgetés közben alaposabban szemügyre vehettem arcát, ami túlságos ragyogásával először megrémisztett. Miután már arcát remegés nélkül néztem, megragadott csodálatos szépsége. Körülnéztem, hogy vajon van-e társa, vagy kíséző nélkül érkezett magányos rejtekembe. Ekkor pillantottam meg mellette egy méltóságteljes agg férfit.

Nem kellett nevét tudakolnom: szerzetesi öltözete, komoly arca, átható tekintete, megfontolt járása, afrikai öltözéke, ám római ékesszólása egyértelműen arra utalt, hogy ő a dicsőséges Ágoston atya...

(Fordította: Lázár István Dávid)

R. DESCARTES CL. PICOT ABBÉHOZ, A "PRINCIPIA PHILOSOPHIAE" FRANCIA FORDÍTÓJÁHOZ ÍRT LEVELEBŐL

Szerettem volna először kifejtetni, hogy mi a filozófia, kezdve a legismertebb dolgokkal, mint például hogy a filozófia szó a bölcsesség tanulmányozását jelenti, és hogy bölcsességen nemcsak az ügyes-bajos dolgokban való okosságot értjük, hanem tökéletes ismeretét minden dolognak, amit az ember tudhat, mind életvitelét illetően, mind pedig hogy egészségét

fenntartsa és minden mesterséget kitalálhasson. És hogy ismeretünk ilyen lehessen, szükségképpen első okaiból kell azt levezetnünk úgy, hogy aki igyekszik megszerezni ezt az ismeretet [és ezt jelenti voltaképpen a filozofálás], annak emez első okok, azaz alapelvek tanulmányozásával kell kezdenie.

IMMANUEL KANT: LOGIK (BEVEZETÉS)

Mert a filozófia a tökéletes bölcsesség eszméje, megmutatja nekünk az emberi ész végső céljait.

Iskolai fogalma értelmében két rész tartozik a filozófiához: először az észismeretek megfelelő készlete, másodsor: ezeknek az ismereteknek rendszeres összefüggése vagy egybekapcsolása egy összesség eszméjében.

Ami viszont világi fogalmát illeti, a filozófiát az észhasználat legfőbb maximáiról szóló tudománynak nevezhetjük, ha maximán a különböző célok közti választás belső elvét értjük.

Mert a filozófia ugyanis végső értelemben minden ismeret és észhasználat vonatkoztatásának. tudománya az emberi ész végcéljára, arra, amelynek mint legfőbbnek alá van rendelve az összes többi cél, melyeknek öbenne kell egységet alkotniuk.

A filozófia területe ebben a világpolgári értelemben a következő kérdésekre vezethető vissza:

1. Mit lehet tudnom?
2. Mit kell tennem?
3. Mit szabad remélnem?
4. Mi az ember?

Az első kérdésre a metafizika válaszol, a másodikra a morál, a harmadikra a vallás és a negyedikre az antropológia. Alapjában véve azonban az antropológiához sorolhatnók mindezt, mert a három első kérdés az utolsóira vonatkozik.

(Nyíri Tamás fordítása)

G.W. FR. HEGEL: GRUNDLINIEN DER PHILOSOPHIE DES RECHTS

ELŐSZÓ

Épp a *filozófiának ez a viszonya a valósághoz* az, amihez a félreértések fűződnek. S ezzel visszatérek ahhoz, amit előbb megjegyeztem, hogy a filozófia, mivel az *ésszerűnek kutatása*, éppen ezzel a *jelenvalónak és valóságosnak megragadása*, nem pedig egy *másviláginak* felállítására, amely tudj' Isten hol van állítólag — vagy amelyről valóban meg tudják mondani, hol van, tudniillik egy egyoldalú, üres okoskodás tévedésében.

Ezzel azonban annak a nagy szellemnek bizonyult, hogy éppen az az elv, amely körül eszméjének megkülönböztető mozzanata forog, az a tengely, amely körül akkoriban a világ közelgő forradalma forgott.

„Ami ésszerű, az valóságos;
s ami valóságos, az ésszerű.”

Ezt a meggyőződést vallja minden elfogulatlan tudat csakúgy, mint a filozófia, s ez utóbbi ebből indul ki mind a *szellemi*, mind a *természeti* univerzum szemléletében. Ha a reflexió, az érzés, vagy bármilyen alakja a szubjektív tudatnak a *jelent* valami *hívásosnak* tekinti, rajta túl van és nála bölcsőbbnek tudja magát, akkor hívásban leledzik, s mivel csak a jelenben van valósága, maga is csak hívásosság. Ha viszont az *eszmét* annak tartják, ami csak amolyan eszme, képzet egy vélekedésben, ezzel szemben a filozófia azt a belátást nyújtja, hogy egyedül csak az eszme valóságos. Akkor azon múlik a dolog, hogy az időlegesnek és múltónak látszatában felismerjük a szubsztanciát, amely immanens, és az örökkévalót, amely jelenlevő. Mert az ésszerű, ami rokon értelmű az eszmével, azzal, hogy valóságában egyúttal a külső egzisztenciába lép, a formák, jelenségek és alakzatok végtelen gazdagságában lép fel. Magvát átvonja azzal a tarka kéreggel, amelyben a tudat lakozik,

s amelyet előbb a fogalom hat át, hogy megtalálja a belső érverést s még érezze ennek lüktetését éppígy a külső alakulatokban.

Hogy *mi van*: ezt kell felfogni, ez a filozófus feladata, mert az, *ami van*, az ész. Ami az egyént illeti, mindenik *korának a gyermeke*; így a filozófia is: saját *kora gondolatokban megragadva*. Azt hinni, hogy valamely filozófia túlmegy a maga jelen világán, éppolyan balgaság, mint az, hogy egy egyén átugorja a maga korát, átugorja Rhodust. Ha elmélete csakugyan túlmegy rajta, ha épít magának egy világot, *amilyennek lennie kell*, akkor ez létezik ugyan, de csak az ő vélekedésében — egy puha elembe, amelybe mindent, ami tetszik, bele lehet formálni.

Ami az ész mint öntudatos szellem és az ész mint létező valóság között fekszik, ami amazt az ész megkülönbözteti emettől, s nem engedi, hogy benne kielégülést találjunk, az valamilyen. elvontság bilincse, amely nem szabadult fel fogalommá. Megismerni az ész mint rózsát a jelen keresztjében s ezzel örülni ennek a jelennek: az az ésszerű belátás, a *megbékélés* a valósággal, amellyel a filozófia azokat ajándékozza meg, akiket egyszer a belső szózat felszólított, hogy *felfogják abban*, ami szubsztanciális, éppígy fenntartsák a szubjektív szabadságot, s hogy a szubjektív szabadsággal ne egy különösben és esetlegesben álljanak, hanem abban, ami magán-és magáértvaló.

(Szemere Samu fordítása)

ENGELS: LUDWIG FEUERBACH ÉS A KLASSZIKUS NÉMET FILOZÓFIA VÉGE

Mindez azonban nem akadályozta meg azt, hogy a hegeli rendszer hasonlíthatatlanul nagyobb területet ne fogjon át, mint bármely azelőtti rendszer, és e területen olyan gondolati gazdagságot ne tárjon fel, amely még ma is ámulatba ejt. A szellem fenomenológiája (melyet a szellem embriológiája és paleontológiája párhuzamának nevezhetnénk: az egyéni tudat fejlődése a maga különböző fokain át, úgy felfogva, mint lerövidített produkálása azoknak a fokoknak, amelyek az emberek tudata történelmileg végigment), logika, természetfilozófia, a szellem filozófiája, s ez utóbbi megint egyes történelmi alformáiban kidolgozva: történetfilozófia, jogfilozófia, vallásfilozófia, filozófiatörténet, esztétika stb. — mindezek a különböző történelmi területeken Hegel azon munkálkodik, hogy a fejlődés rajtuk végighúzódnó fonálát fellelje és kimutassa; és mivel Hegel nemcsak teremtő lángész volt, hanem enciklopédikus tudású férfiú is, mindenütt korszakot alkotóan lép fel. Magától értetődik, hogy a „rendszer” szükségyszerűségei folytán gyakorta kénytelen itt azokhoz az erőszakolt konstrukciókhoz folyamodni, melyek miatt törpe támadói mindmáig oly szörnyű hűhót csapnak. De ezek a konstrukciók Hegel művének csak keretei és állványai; ha nem torpanunk meg itt szükségtelenül, hanem mélyebben behatolunk a hatalmas építménybe, akkor számlálatlan kincsekre bukkanunk, amelyek máig is megtartották a teljes értéküket.

Minden filozófusnak éppen a „rendszere” mulékony, mégpedig éppen azért, mert az emberi szellem nem múló szükségletéből fakad: az összes ellentmondások leküzdésének szükségletéből. De ha az összes ellentmondásokat egyszer s mindenkorra kiküszöböltük, akkor elérkeztünk az úgynevezett abszolút igazsághoz, a világtörténelemnek vége van, és mégis folytatódnia kell, habár semmi tennivalója sincs többé — tehát újabb, megoldhatatlan ellentmondás. Mihelyt egyszer beláttuk — és ehhez a belátáshoz végül is senki sem segített hozzá bennünket jobban, mint maga Hegel —, hogy a filozófia így kitűzött feladata nem egyéb, mint az a feladat, hogy az egyes filozófus vigye véghez azt, amit csak az egész emberiség vihet véghez tovahaladó fejlődésében, — mihelyt ezt belátjuk, vége is van az egész filozófiának a szó eddigi értelmében. Az ilyen úton és az egyes ember számára elérhetetlen „abszolút igazságot” futni hagyjuk, és inkább az elérhető relatív igazságokat vesszük üzőbe a pozitív tudományok útján és eredményeinek a dialektikus gondolkodással történő összefoglalása útján. Hegellel lezárul a filozófia egyáltalában; egyrészt, mert Hegel rendszerében a filozófia egész fejlődését a legnagyobb módon összefoglalta, másrészt, mert Hegel, ha tudatlanul is, megmutatja nekünk az utat a rendszerek ez útvesztőjéből a világ valóságos pozitív megismerése felé.

PAUL VALÉRY: FÜZETEK

Megdörzsölöm a gyufát — nem gyullad meg.

Ezt hívják *ellenállásnak*.

Elfog a türelmetlenség.

Amiből — költemény lesz. A sikertelenség igencsak érzékeny valami, a siker, az előre látott beteljesülés semmi se lett volna.

Ez végül is a következő szikrát lobbantja fel bennem: cselekedetem kudarcának *kiváltója* a lehető legérdektelenebb. Ez a kudarc mégis különböző bonyodalmakat *lobbant lánggra*, amiket a siker teljesen *nem létezőknek* hagyott volna meg.

Mármost, általánosítva: az életműködések túlnyomó többsége *sikeres és néma*. A kérdések, *értékek*, az önmagukban határtalan bonyodalmak felébresztése az *ellenállásnak*, kudarcnak stb. köszönhető. *Ebből* származik *minden!* Munka, nyom, kutatás, fizikai és metafizikai magyarázatteremtések.

Így hát mindennek — fizikának, metafizikának stb. — nem az önmagában vett abszolút fontosság az ajzószere. Hiába fontosabb önmagában élet és halál, hiába méltóbb az érdeklődésünkre — azért mégsem ezek gerjesztik fel oly lángolóan szellemünket...

(Somlyó György fordítása)

MARTIN HEIDEGGER: NIETZSCHE I.

Egyetlen tudomány mint tudomány, azaz szigorúan véve mint tudomány sem tudja megközelíteni saját alapfogalmait és azt, amit ezen fogalmak megragadnak. Ez a tény azzal függ össze, hogy egyetlen tudomány sincs abban a helyzetben, hogy saját tudományos eszközeivel önmagáról is tehessen kijelentéseket. Az, hogy mi a matematika, sohasem deríthető ki matematikailag; az, hogy mi a nyelvészet, sohasem fejthető ki nyelvészetileg; az, hogy mi a biológia, sohasem mondható meg biológiailag. Az tehát, hogy mi egy tudomány, már *kérdésként* nem *tudományos kérdés* többé. Abban a pillanatban, amikor feltesszük a kérdést, hogy egyáltalán mi a tudomány, ugyanakkor mindig a lehetséges meghatározott tudományokra kérdezzük rá, ezért a tudakozó új területre lép át, amely más bizonyítékokat és bizonyítási formákat igényel, mint amelyeket a tudományok területén megszokottként ismernek el. *Ez a filozófia területe*. Nem emeletként húzzák rá a tudományokra, nem ragasztják hozzájuk. A filozófia maguknak a tudományoknak lényegébe van zárva, ezáltal érvényes a tétel: egy puszta tudomány csak oly mértékben tudományos, azaz valódi tudás s nem pusztán technikai hozzáértés, amilyen mértékben egyúttal filozófiai is.

(Nyíri Tamás fordítása)